

verebilecek olan Quelea'lara şimdi Altın Serçeler de eklendi.

Altın Serçeyi özellikle üreme mevsiminde kontrol altına almak Quelea'lara kıyasla daha güç olmuştur. Quelea'lar çok kalabalık koloniler halinde yuva yaparlar, aynı çalılıkta belki 300 veya daha fazla yuva bulunabilir. Halbuki Altın Serçe bir ağaçta nadiren iki veya üç yuva kurar, yuvaların bulunduğu ağaçlar en az birkaç kilometre kare uzaklıkta dağılmış olabilir, böylece yuvaların mahalları güçleşir.

Kuraklığın ciddiyetinin henüz gereğince idrak edildiği kanısında değil, süregelen bu kuraklığın daha ne kadar uzayacağını bilmiyoruz. Bazı meteoroloji uzmanları bunun daha birkaç yıl sürebileceği tahmininde bulunuyorlar. Altın Serçe

sayısı, Quelea sayısının önceki durumu kadar yoğun değil; neden oldukları zarar da daha az. Eğer kuraklık yerleşirse, eğer iklimsel şartlar tersine dönerse, o zaman Quelea'nın milyonlarca sayıdaki popülasyonu kaybettiği ülkesini yeniden ele geçirecek ve Altın Serçe yine kuzeye yönelecektir.

Sahel'in yozlaşması, korkunç derecedeki sürü ve ekilebilir arazi kaybı gayet açık şekilde açıklanmıştır. Fakat asıl, Ötügenkuşu, Altın Serçe, Kızıl-Gaga Quelea'nın durumlarıdır ki şimdilik yukarıdakilere nazaran daha hafif gözükür fakat uzun vadede, bunların hemen hemen aynı önemde tekrarlanacağı fikrini pekiştiren ekolojik değişiklikleri gün ışığına çıkardı.

SPECTRUM'dan
Çeviren: Ruhsar KANSU

BİLİMİN NESNELİK SORUNU VE DİL

Dr. Yalçın İZBUL
Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Antropoloji Bölümü

Kültür Antropologları, insan kişiliğinden söz ederlerken, sık sık dil-kültür sistemlerinin belirleyici etkisine değinirler. Çağdaş bilim, genellikle, bilginin sonradan kazanıldığı görüşündedir. Düşünce, dil ve kültür şartlanmaları sonucu oluşmaktadır. Kişi, kullandığı dil sistemleri vasıtasıyla, hem içinde doğup yaşadığı kültürün kapsamını öğrenmekte, hem de belirli bir dünya görüşü kazanmaktadır.

Hemen belirtelim ki, dil-kültür determinizminin tersi bir görüş de taraftar bulabilmektedir. Geçen yıl, Washington'da yapılan Amerikan Antropoloji Kurumu yıllık kongresinde, Sosyo-Biyoloji kuramcılarının ortaya attıkları bir hipotez büyük tartışmalara yol açtı. Sosyo-Biyoloji, adı son zamanlarda duyulmağa başlanan yeni bir bilim dalı. Söz konusu tartışmalar, türlerde sosyal davranışların biyolojik temelı konusunda yoğunlaştı. Sosyo-Biyolog, insan davranışlarının hiç olmazsa bir bölümünün genetik bir şartlanma sonucu ortaya çıktığını savunuyorlar. Bu öneri, çeşitli çevrelerin kızgın tepkisini üzerine çekmektedir. Evrimciler tarafından genlerimizin bize verdikleriyle sınırlı olduğumuzu savunan muhafazakâr bir görüş, feministler tarafından erkek üstünlüğünü savunan bir düşünce, ırkçılığa karşı olanlar tarafından ise ırkçı bir yönelim olarak değerlendiriliyor ve eleştiriliyor. Buna karşılık, Sosyo-Biyologlar, modern genetik biliminden yararlanarak, Darwin'in evrim kuramında açık

kalan bazı önemli soruları cevaplayabildiklerini öne sürüyorlar.

Kültür Antropolojisi açısından, bu tartışma oldukça ilgi çekici. Kültürel davranışların bir bölümü genetik şartlanma ile açıklanabilirse, bir takım kültürel öğelerin biyolojik evrenselliğinden söz edilebilecek, kültürel görelilik (izafiyet) kuramı gözden düşecek, belirli kültür aşamalarını ırksal sebeplerle açıklamak gibi bugünkü Kültür Antropolojisi yaklaşımına son derece ters düşen sonuçlara varılabilecektir.

Dil - Kültür sisteminin kazanılması sorununun önemli bir epistemolojik (bilgi kuramıyla ilgili) sorun olduğu ortadadır. Bu konu, Ludwig von Bertalanffy'nin *Genel Sistem Kuramı*, (1968) adlı kitabının son bölümünü oluşturmakta ve en önemli mesajını getirmektedir. Bertalanffy, şu önemli soruya cevap aramaktadır:

... Düşünce kategorilerimiz ne ölçüde biyolojik, ne ölçüde kültürel etkenler tarafından biçimlendirilmektedir? (1).

Kendisinin de belirttiği üzere, bu soruya aranan cevap, dilbilimi sınırlarını aşmakta, bilgi sorununun temelına inmektedir.

Aynı konuda, çağımızın gözde kuramcılarında Benjamin Lee Whorf'un ileri sürmüş olduğu ünlü hipotez, temelde izafiyetçi bir görüştür. Whorf'a göre, insanların içinde yaşadıkları dil-kültür sisteminden kazandıkları ifade kalıpları

dışında, ortak bir temel düşünce ve mantık yapısına sahip oldukları inancı yanlıştır. Bireylerin bu dünyayı nasıl algıladıklarını, onun hakkında neler düşündüklerini, dil-kültür sistemleri belirlemektedir. Dünya üzerinde mevcut bulunan dil-kültür sistemleri ise büyük farklılıklar göstermekte olduklarından, insanlar ve gruplar arasında düşünme, algılama ve temel dünya görüşü bakımlarından da aynı ölçüde farklılıklar bulunması tabiidir. Whorf şöyle diyor:

... Fiziksel olgu ve olaylar, dil bakımından aryetişimleri benzer olmayan gözlemci kişiler tarafından, farklı şekillerde algılanırlar. ... Olayların akışını, anadilimizin belirlediği biçimde ve içinde yaşadığımız toplumdan dil yoluyla kazanmış olduğumuz kavramlar çerçevesinde kesip biçerek, organize bir düzeyde görüyoruz (2).

Klasik görüşe göre, algılama kategorileri, bütün rasyonel varlıklar için, gözlemcinin kişiliği söz konusu olmaksızın, mutlak ve değişmezdir. Kant'ın düşüncesini, temsilcisi ve doruk noktası olarak alabileceğimiz bu görüşe göre, madde, mekân ve zaman gibi algılamalar ile nedensellik gibi akıl kategorileri, evrensellik niteliği taşırlar. Bu kategorileri kullanan ve konu edinen bilim de aynı evrensellik niteliğini paylaşır. Öklit'e göre mekân, Newton'a göre zaman, ve nedensellik gibi, bu önsel, *a priori* kategorileri kullanan klasik fizikmekanik bilimi, mutlak bir bilgi sistemidir. Bilginin, olay, olgu ya da gözlemciye göre değişmeyeceği sayılırsına dayanmaktadır.

Çağdaş bilim getirdiği en önemli önerilerden birisi, bu mutlak dünya görüşüne karşı ileri sürdüğü izafiyetçi görüştür. Öklit geometrisi, mümkün geometri sistemlerinden sadece birisidir, ve bu sistemlerden her birisi kendi içinde mantıklı, tutarlı ve geçerli bir sistematigi oluşturmaktadır. Öklit'e göre mekân ve Newton'a göre zaman ölçütleriyle yapılan bilim, ancak orta boyutlar dünyasında ortalama değerlerle geçerli olabilmektedir. Uzaysal boyutlarda veya atomlar dünyasında yetersiz kalmakta, yerlerini çok boyutlu mekân ve kuantum fiziği gibi daha elverişli bilimsel çalışma sistemlerine bırakmaktadırlar. İzafiyet kuramına göre zaman kavramı, dört boyutlu bir sürekliliğin bir koordinatı olarak düşünülmektedir. Klasik fiziğin en temel kavramı olan katı madde sayılırsı, atom fiziği düzeyinde çürütülmekte, maddenin enerji merkezlikleri ile aralarındaki muazzam boşluklardan oluştuğu gösterilmektedir. Einstein kuramı çerçevesinde, madde ve enerji antitezi, birbirlerine dönüşebilen iki bilinmez olarak kavramlaştırılmaktadır. Klasik fiziğin kesin deterministik dünya görüşü, kuantum fiziğine göre bir endeterminizm görü-

şüne dönüşmekte, doğa yasalarının kesin değil, istatistiksel bir nitelik ve geçerliğe sahip oldukları sonucuna varılmaktadır. Klasik, mutlakçı dünya görüşünden acaba geriye ne kalmıştır?

Algıladığımız mekân, Öklit geometrisinin karakteristik biçimlerinden oluşan bir mekân değil, perspektif bir mekân; algıladığımız zaman ise, Newton mekaniğinde kullanılan zaman birimlerinin çok dışında izafî bir boyuttur: meselâ, mutlu anlarımızda uçmakta, sıkıntılı anlarımızda ise geçmek bilmemektedir. Neyi, nasıl algıladığımız, en basit bir belirlemeyle, gözlemciye ve bakış açısına göre değişmektedir (3).

Öyle görülüyor ki, bireylerin ya da grupların çevrelerini, yorumlamak bir yana, algılamalarındaki farklılıklar bile kültürel bir şartlanmanın sonucu olmaktadır. Bu kültürel etkenin karakteristik ortamı ise kullanılan dil sistemleridir. Dil, bir toplumun kültür birikiminin saklandığı ortak hazne, bu birikimin nesilden nesile aktarıldığı temel ortamdır. Dili meydana getiren bildirişim sistemlerinin toplam muhtevası kültürel muhtevayı, bu sistemlerin yapısal özellikleri ise o kültürün kendisine özgü dünya görüşünü biçimlendirmekte, belirlemektedir. Kısacası, dil ile düşünce arasında hem muhteva hem sistem bakımından tam bir organik ilişki vardır.

Bu ilişkiyi bir örnekle belirtmek gerekirse, bizim için açık ve kesin olan zaman kavramının, meselâ, bir Amerikan Kızılderili dili olan Hopi dilinde ayırt edilmediği gerçeğine değinelim. Türkçemizin en belirgin özelliklerinden birisi, geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman ayrımıyla belirlenmiş bir takım zaman kiplerine sahip olmasıdır. Hint - Avrupa ailesinden olan dillerde de durum aynıdır. Bu dillerin bu niteliği, dil ve kültür arasındaki organik ilişki sonucu, kullanıldıkları kültürlerde zaman ve zaman akışı ile ilgili kavramların vurgulanmasına yol açmaktadır. Tarih bilinci, takvim bilinci, önce tutmak gibi.

Halbuki, Hopi dili, geçmiş zaman, şimdiki zaman veya gelecek zaman gibi herhangi bir ayırım gözetmemektedir. Daha açıkçası, Hopi dilinde zaman kipleri mevcut değildir. Bunun yerine, bir bildirim geçerlik derecesini belirleyen kipler öncelik almaktadır. "Koşmuştu", "koştü", "koşuyor" arasında bir anlam farkı gözetmeyen Hopiler, hepsini "wari" ("koşmak var") kelimesi ile ifade ediyorlar. "Koşacak", "koşmalı", "koşabilir" gibi ifadeler ise, "warinkî" ("sanırım koşmak var") kelimesi ile karşılanıyor. Bizdeki geniş zaman karşılığı genellemeyi, Hopiler "warinkngwe" ("koşmak vardır") keli-

mesi ile belirtiyorlar (4). Kısacası, bizim alıştığımız zaman ayırımı yerine, Hopiler eylemler ve olaylarla ilgili olarak sadece "duyularla saptanabilen" veya "akıl" olanlar arasındaki farkı belirtmekle yetinmiyorlar. Hopi kültür ve düşüncesinin mantık çerçevesini bizim anlayabilmemiz son derece güçtür. Çünkü, bizim düşünce sistemimiz ve dünya görüşümüz kendi değişik dil-kültür sistemimiz içinde yoğunlaşmakta, biçimlenmektedir. Nitekim, Hopi dilinin özellikleri ile ilgili olarak, Whorf da şu soruyu soruyor ve cevabını veriyor:

Bu sisteme göre biçimlendirilen, yani denklemlerinde "zaman" kavramı bulunmayan bir fizik bilimi nasıl işleyebilir? Çörebildiğim kadarıyla, mükemmel bir şekilde. Ancak, değişik bir dünya görüşü ve belki de değişik bir matematik sistemi gerektirecektir (5). ... Newton sistemine göre düşündüğümüz mekân, zaman ve madde kavramları, evrensel zorunluluğu olan bir algılaşmanın sonucu değildir. Bunları, kültür ve dilden kazanıyoruz (6).

Labarre'da şu ilgi çekici gözlemlerde bulunuyor:

Hopili, Çinli ya da Eskimo bir Einstein'ın, kendi dil alışkanlıkları nedeniyle, dış dünyayı algılamakta kullanmak için, birbirlerinden tamamı ile farklı matematik sistemler ortaya koyacakları muhakkaktır (7).

Çağdaş bilim adamı, ister sosyal ister fen dallarında olsun, artık kesin ve değişmez yasalardan

söz etmemegi öğrenmiştir. Bunların yerini, daha geçerlileri ortaya konuluncaya kadar, belirli istatistiksel oranlarla geçerli olacakları peşinen kabul edilen kuramlar almıştır. İnsanlığın düşünce tarihine şimdiye kadar, "doğrusunu ben düşünüyorum, başkası yanlış" diyen mutlakçı zihniyet yeterince hakim oldu. Sahip oldukları bilgi ve düşünce sistemlerinin neden ve nasıllarını bilinçli bir biçimde irdeleyebilecek kuşakların yetişmesinin, insanlığın geleceği açısından, tek umudumuz olduğuna inanıyorum.

- (1) Bertalanffy (1968), s. 239.
- (2) B. L. Whorf (1952), s. 21.
- (3) B. Güvenç, *Sosyo/Kültürel Değişme* (1976) adlı eserinde, zaman ve mekân kavramlarının görelliği ile ilgili çağdaş düşünceleri özetlemektedir, s. 49 - 62.
- (4) Labarre (1954), s. 197.
- (5) B. L. Whorf (1952), s. 7.
- (6) B. L. Whorf (1952), s. 40.
- (7) W. Labarre (1954), s. 301.

ALINTILAR:

- Ludwig Von BERTALANFFY, *General System Theory*, Harmondsworth, 1971 (1968).
- Bozkurt GÜVENÇ, *Sosyal/Kültürel Değişme*, H. Ü. Nüfus Etüdleri Enstitüsü Yayını, 1976.
- Weston LABARRE, *The Human Animal*, Chicago, University of Chicago Press, 1954.
- Benjamin Lee WHORF, *Collected Papers on Metalinguistics*, Washington, Foreign Service Institute, 1952.

EĞİTİCİ SÖZLER

- **Eğitim insanlara sadece bilmedikleri şeyleri öğretmek değildir, o onlara davranmadıkları şekilde davranmalarını öğretmektir.**

John RUSKIN

- **Arz ve talebi öğrenebilse, bir maymun bile iyi bir ekonomist olabilirdi.**

Ünlü Bir İktisat Kitabından

- **Orta yaşın zihinsel sorunlarından bazıları belki de aslında insanların içinde gençliklerini yitirmelerinden dolayı üzüldükleri o acıklı sürecin açıkça ifadesinden ileri gelmektedir. Genellikle süreç kendini inkârla başlar... Örneğin görünüşe olan ilginin artması; muhtemel ikinci kademe öfkedir, birey orta yaşa yaklaştığının farkına varıp da dünyayı ateşe vermediğine üzülmeye başladığı zaman onu da anlamaya başlar. Üçüncü kademe çöküntü ve dermansızlıktır; birden bire hayatın hiç bir hedefi kalmaz —kişi heyecanını, coşkusunu yitirir— makinenin istimi kalmamış gibidir. Her şeyi kabul, son kademedir, orta yaşlı kişi kendisiyle barış yapar ve ideal bakımdan buna hayatta olumlu bir boyut olarak bakmağa başlar.**

Wallace DANTON